

kötetben leírtakat. Világosan látszik többek között, hogy a Nagy Háború különböző hadszínterein biztosított volt a zsidó katonák szabad vallásgyakorlása, továbbá, hogy az osztrák–magyar hadvezetés a harcéri körülmények között is igyekezett tekintettel lenni a zsidó katonák vallási előírásaira. A könyv végén található forrás- és irodalomjegyzék, valamint névmutató segíti a téma iránt érdeklődőt az eligazodásban.

A kötetet elsősorban a XVIII–XX. század had- és köztörténetével foglalkozó szakemberek számára ajánlom, azonban a téma és a fentebb megjelölt időszak iránt érdeklődő olvasók is feltétlenül haszonnal forgathatják.

Balla Tibor

SZAKÁLY SÁNDOR

AKIK A MAGYAR KIRÁLYI CSENDŐRSÉGET 1919 ÉS 1945 KÖZÖTT VEZETTÉK

Történelmi–statisztikai áttekintés a magyar királyi csendőrség felső vezetőiről

(Magyar Napló, Budapest, 2013.¹ 301 o. ISBN 978-963-9961-27-2.

*Második, javított és bővített kiadás: Magyar Napló – VERITAS Történetkutató Intézet,
Budapest, 2014. 303 o. ISBN 978-615-5465-03-1)*

Szakály Sándor a XX. század hadtörténetének legkiválóbb hazai szakértője. Kiemelkedő teljesítményét elismerés övezi itthon és külföldön. Munkái nemcsak a vizsgált témák eredetisége és a kifejtés magas színvonala miatt értékes olvasmányok. Tanulmányainak legfontosabb jellemzője a pontosság és az alaposág. Amit Szakály Sándor leír, az úgy van, arra oda kell figyelni.

A csendőrség felső vezetőiről szóló legújabb kötete az 1919. augusztus 1-jétől 1945. május 9-ig, a második világháború európai befejezéséig tartó időszakot vizsgálja. A csendőrség felső vezetői közé a magyar királyi csendőrség felügyelői és közvetlen beosztottai, a Belügyminisztérium, majd a Honvédelmi Minisztérium csendőrségi osztályának vezetői, valamint a csendőriskolák parancsnokai tartoztak. A legfelsőbb vezetéshez tartoztak továbbá a csendőrség központi nyomozó parancsnokságának parancsnokai. Ilyen beosztásokat a vizsgált időszakban 126 fő töltött be. A kötet az ő szakmai, hivatalos életrajzokat, valamint az ezekből levonható, a csendőrök származására, családi hátterére, neveltetésére és kiképzésére vonatkozó következtetéseket tartalmazza. A munka elején szereplő nagy ívű tanulmány alapos tudományos elemzését adja az életrajzoknak.

A korábbi, főleg az 1989 előtti korszakból származó, inkább propaganda célú, mint tudományos munkák arra utalnak, hogy a csendőrség vezetői az „uralkodó osztály”, pontosabban a felső középosztály soraiból rekrutálódtak. Szakály Sándor ezzel szemben megállapítja, hogy a csendőrség felső vezetői alsó középosztálybeli, vagyontalannak számító családokból származtak. Számukra a rendészeti pálya előrelépést jelentett a társadalmi hierarchiában. A családi háttérre utalva szembevetendő jelenség az is, hogy a felső vezetők általában három-ötgyerekes családokból kerültek ki.

A csendőri elithez tartozó, vizsgálat alá vett 126 fő mintegy fele az elcsatolt területeken született. A felekezeti megoszlás nagyjából az országos átlagot követte, de míg a katonai vezetésben – országos számarányukhoz képest – a reformátusok és evangélikusok, addig a csendőrvezetőknel a római katolikusok voltak némileg túlsúlyban. A legfelső vezetésben izraeliták nem voltak. Ennek – legalábbis a szerző szerint – 1938-ig nem felekezeti oka volt. Mint írja, a zsidóság körében eleve nem volt nagy érdeklődés a katonatiszti vagy a csendőrtiszti hivatás iránt. Akik mégis ezt a szolgálatot választották, zömmel hadbiztosként, orvosként, hadbíróként tevékenykedtek. Szakály Sándor megemlíti azt is, hogy még a „zsidótörvények” életbe léptetése után is szolgáltak a csendőr tisztikarban olyan személyek, akik a korabeli szóhasználatnál élve, illetve szóhasználat szerint „zsidó származásúnak minősültek”.

A szerző korábbi kutatásaiból ismeretes, hogy a katonai vezetés képzettsége a lehető legmagasabb szintű volt. A kötet bizonyítja, hogy ez a megállapítás igaz a csendőrvetőkre is. A rendészeti pálya iránti mély elkötelezettségre utal, hogy a kutatási körbe tartozó vezetőknek mintegy fele egészen fiatalon, 14. életévét betöltve választotta a fegyveres szolgálatot és a tisztí hivatást. A csendőrség felső vezetői beosztásaiba általában 25-30 évnyi aktív szolgálat után lehetett bekerülni. A maximális szolgálati idő 36 év lehetett. A csendőri vezetők többsége 51 és 56 éves kor között ment nyugdíjba.

A csendőri vezető elit tagjait széles körű és magas szintű nyelvismeret jellemezte. A német nyelvet – jórészt a közös osztrák–magyar múltnak köszönhetően – szinte mindenki használta. A csendőrségi vezetők egynegyede a németen kívül valamely egyéb világnyelvet, rendszerint franciát is beszélt. Sokan valamely szomszédos ország nyelvét is beszélték. Ez is a Monarchia öröksége volt, mivel a közös hadsereg alakulatai között soknál a német vezényleti nyelv mellett két-három egyéb nyelvet is használtak. A kötetből az is kiderül, hogy a csendőrvetők között voltak kiemelkedő nyelvtelhetségek is. Farago Gábor vezérezredes, aki a csendőrség felügyelője volt 1942. november 15. és 1944. október 15. között, kilenc nyelvet ismert és használt. Hét nyelven tudott Ambrózy Gyula tábornok, Kontz Sándor altábornagy, Szlabey Imre ezredes pedig öt nyelven beszélt.

Az 1881-ben megalakított csendőrség a magyar közbiztonság alapja volt. A társadalomban élvezett osztatlan tekintélyét azonban elveszítette azáltal, hogy felsőbb utasításra a szervezetnek 1944 nyarán részt kellett vennie a zsidóság összegyűjtésében és deportálásában. A csendőrség sorsa a második világháború végén megpecsételődött. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány már 1945 májusában elrendelte a csendőrség feloszlását.

A szervezet vezetőinek 1945 utáni sorsát Szakály Sándor külön fejezetben mutatja be. Megállapítja, hogy a vizsgálatban szereplő 126 személy közül még 97-en voltak életben. Közülük 25-en külföldre távoztak és nem tértek vissza Magyarországra. Az itthon maradtakat kollektív büntetés sújtotta, mert minden csendőri vezetőre meghurcoltatás várt. Szakály kutatásai szerint tizenhét egykori tábornok és csendőr törzstiszt került különböző népbíróságok, törvényszékek elé. Közülük négy főt halálra, egy főt pedig életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélték. A többiek zömmel 6–10 év börtönbüntetést kaptak. Az el nem ítélték közül 21 személyre internálás, kitelepítés várt. Ez lett a sorsa a kiugrás előkészítésében részt vett és az Ideiglenes Kormányban miniszterként szolgáló Farago Gábornak is. Számára azonban „könnyebbséget” jelentett, hogy szovjet közbenjárásra a kitelepítés helyéül saját, Kecskeméthez közeli tanyaát jelölték ki. Az elítélt, nem igazolt csendőrök nyugellátását megvonták, munkát nehezen találtak, és ez a helyzet megmaradt halálukig.

„Ha a rendelkezésre álló adatokat összesítjük, akkor azt látjuk, hogy a Magyarországon maradt egykori csendőri vezetők több mint 85 százalékát érte valamilyen retorzió, amely alapvetően az 1945 és 1949 közötti időszakra esett, de ha az 1949 utáni időszakot is megnézzük, akkor ez az arány már 95 százalékos – úgy vélem, ez a 'felelősségre vonás' a magyar történelemben példa nélküli!” – összegzi megállapításait Szakály Sándor a fejezet végén.

A háromszáz oldalas könyv háromnegyed részét a csendőrség felső vezetőinek életrajzai teszik ki. Ezek mindegyike tartalmazza többek között az iskolai végzettséget, nyelvismeretet, rendfokozatot, beosztást, kitüntetést, családi állapotot és még az elhunyt sírjának helyét is. A kötetnek ez a nagyobbik része kitűnő kézikönyv, amelyet azonban alighanem senki sem fog konkrét szakmai céltól függetlenül, csak úgy önmagában olvasgatni. A személyi adatok felsorolása mégsem tekinthető száraz olvashatónak, mert az információ tengerben drámai sorsok bontakoznak ki. Mindaz, amiről Szakály Sándor a kötet első, elemző részében ír, szinte megelevenedik ezeken a lapokon.

A csendőrség pusztulása emberi dimenzióba kerül. A csendőrvetők megérezhették a rájuk váró meghurcolásokat, mert csak ezzel lehet magyarázni, hogy közülük viszonylag sokan haltak meg közvetlenül a világháború után vagy néhány évvel később. 1945-ben halt meg Lóza Jenő ezredes, Polster Kálmán alezredes, Nagy Vilmos ezredes. 1946-ban halt meg Fischer József vezérőrnagy, Pekry József ezredes, Szőke Béla vezérőrnagy. Erreth Aladár vezérőrnagy 1947-ben, Csiba István és Kertész Jenő ezredesek 1948-ban, Sáray Ferenc vezérőrnagy internálótáborból szabadulva, 1949-ben halt meg.

A „természetes” halál helyett többen az öngyilkosságot választották. Pinczés Zoltán vezérőrnagy 1945 decemberében Németországban követett el öngyilkosságot. Szinay Béla altábornagy

1948 augusztusában, az Államvédelmi Hatóság fogságából szabadulva lett öngyilkos. Ugyanez lett a sorsa Vadász István vezérőrnagynak, akit ugyancsak 1948 augusztusában tartóztattak le, és aki szintén a szabadulását követően végzett magával.

Az elítélt csendőrzetők közül többnek súlyosbították a világháború végén a Budapesti Népbíróság által meghozott ítéletét. Finta József altábornagyot 1946-ban 7 év szabadságvesztésre ítélték; a Budapesti Büntető Törvényszék 1950-ben 12 évre növelte a börtönbüntetés hosszát. Nemerey Márton altábornagy a Budapesti Népbíróságon 1946-ban 5 év fegyházat kapott; a Népbíróságok Országos Tanácsa 1948-ban ezt az ítéletet 6 évi fegyházra változtatta. Paksy-Kiss Tibor ezredest a Budapesti Népbíróság 1946-ban 10 év fegyházbüntetésre ítélte; a Népbíróságok Országos Tanácsa 1949-ben az ítéletet 5 évvel megtoldotta.

A nyugati fogságból visszatérő Péterffy Jenő ezredest nem ítélték el, mégis erőszakos halállal halt meg. 1945 októberében a kaposvári „szűrőtáborban” feltartóztatták, majd eltűnt a Honvédelmi Minisztérium Katonapolitikai Osztályának Nádor utcai épületében. Felesége úgy tudta, hogy agyonverték.

Voltak, akik baloldali párthoz csatlakozva próbáltak helyet találni maguknak az új körülmények között. Nagy Gyula vezérőrnagy, aki 1944-ben üldözötteket bújtatott, 1945-től 1948-ig a Szociáldemokrata Párt tagja volt. Papp János ezredest, akit Romániában távollétében halálra ítélték, 1947-ben a Szociáldemokrata Párt tagja lett, majd belépett a Magyar Dolgozók Pártjába is. Karrierjén ez sem segített, mivel a Súlyom László elleni perben életfogytiglani szabadságvesztésre ítélték, és csak 1957-ben szabadult.

Akik a börtönbüntetést elkerülték, azoknak a sorsa sem volt megpróbáltatásoktól mentes. Tipikusnak mondható például Poltáry Vilmos sorsa. A négy nyelven beszélő vezérőrnagy segéd-munkásként és éjjeliőrként kereste a kenyerét, amíg hagyták dolgozni. 1951-től 1953-ig Tiszasúlyön kellett tartózkodnia kitelepítettként. 1957 és 1958 között ismét „közbiztonsági őrizetben” volt, Kistarcsán. Nagy Jenő ezredest három nyelv ismeretében csak lóápolóként és éjjeliőrként dolgozhatott.

Ezek a részletes személyi adatok csak sokéves intenzív feltáró munka eredményeként gyűlhetnek össze. A forrásoknak pusztá felsorolása is 13 oldalt tesz ki a könyvben. A szerző dolgozott többek között a Hadtörténelmi Levéltárban, az Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltárában, a Budapest Főváros Levéltárában, az Országos Levéltárban és az Osztrák Állami Levéltárban. Anyakönyvi kivonatok, személyügyi lapok, minősítési táblázatok, kérelmek, avatási lajstromok, igazolási iratok és periratok oldalainak ezreit kellett átnéznie ahhoz, hogy ez a rendkívüli kötet megszülessen.

Elismerés illeti a szerzőnek ezt a legújabb munkáját, amely hozzájárul ahhoz, hogy a sok-sok évtizede rögzült, de tudományos megalapozottságot nélkülöző nézetek helyett hiteles képet kapjon a csendőrségről a jelenkor iránt érdeklődő olvasó, kutató.

Stark Tamás